

BEVEZETÉS

1788. július 5-én XVI. Lajos hosszú vajúrást követően elfogadta a Rendi Gyűlés összehívásának gondolatát és augusztus 8-án a következő év május 1-ére jelölte ki a megnyitás időpontját. Minden francia – kiváltsággal bíró vagy kiváltság nélküli, városi vagy vidéki – izgatottan várta az ország választott képviselő gyűlésének ezt az összehívását, amely a tanácsok révén arra volt hivatott, hogy lehetőséget adjon a királynak mindazon bajok, visszaélések feltérképezésére és orvoslására, amelyek válságba juttaták a monarchiát.

Franciaország valóban komoly gondokkal küzdött. Az a pénzügyi szakadék, amelynek szélén az ország XVI. Lajos uralkodásának kezdete óta ingadozott, még tovább mélyült. E súlyos pénzügyi válság gazdasági és társadalmi kihatásaival egyetemben politikai válságba torkollott. Az államcsőd elkerülése végett a törvény előtti egyenlőség bevezetését célba vevő miniszteri kísérletek sorra elbuktak, sőt a kiváltsággal bírók egyre nyíltabb hatalomellenes fellépése gyakorlatilag megbénította az egész államgépezetet.

A Rendi Gyűlés elfogadását és az időpont kijelölését követően még egy nagyon fontos probléma várt megoldásra: milyen „alapokon” hívják össze e Gyűlést? Milyen legyen a választókerületek beosztása? Rendeként válasszák-e a küldötteket? Több mandátumot biztosítva figyelembe vegyék-e azt a hatalmas tömeget, amit a harmadik rend a két kiváltságos renddel, a papsággal és a nemességgel szemben képvisel? Másképpen fogalmazva: visszamenjenek-e 175 évet (1614 óta nem hívták össze a Rendi Gyűlést), vagy pedig elismerjék azokat a gazdasági, társadalmi, politikai és szellemi változásokat, amelyek az azóta eltelt közel kétszáz esztendőben lejátszódtak Franciaországban.

Az 1788. év vége táján e kérdések foglalkoztatták leginkább XVI. Lajos egyre kevésbé engedelmes alattvalóit. A monarchia egyébként meglepően rugalmasnak bizonyult. Az űsz folyamán számos konzultációt tartottak a tisztviselőkkel, az egyetemekkel, a tudós társaságokkal és a Tartományi Gyűlésekkel, majd a következő javaslatot tették le XVI. Lajos

asztalára. A választási keret – 1614-es alapokon – a *baillage* illetve a *sénéchaussée* marad, ez az oly képlekeny bírósági körzet. A harmadik rendnek kétszer annyi képviselője lesz mint a kiváltságos rendeknek, ám a tanácskozás rendenként történik. Semmilyen döntés nem született viszont azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy a választott küldöttek személyenként vagy rendenként szavazzanak-e.

Noha a király a választási szisztéma eldöntésénél – igaz, látva annak tökéletlenségét – tiszteletben tartotta a hagyományt, ugyanakkor széleskörű érdekegyeztetésre is törekedett. Így a választhatósághoz megkívánt feltételek meglepően liberálisak: elég 25 évesnek, franciának és adózóként számbavétegettnak lenni. A választási törvény értelmében csak a nők (ám a nemes hölgyek képviselthették magukat!), a nyomorgók és a külföldiek voltak kizárva. Miután a Rendi Gyűlésbe történő választások mikéntjének vitája lezárult, az ország a tényleges választási periódushoz érkezett, amely a következő év májusában fog befejeződni.

A munkálatok oroszlánrésze azonban még hátra volt. A gyűlésbe hívó levelek elkészítésére irányuló királyi rendelkezés a következőkben konkretizálta a teendőket. Szóvivőket kell választani, néha többszörösen összetett választásokon, ám egyúttal egy kívánság-, panasz- és intelemfüzetet is kell szerkeszteni, melyet a nemzet képviselői majdan a királynak fognak átnyújtani.

XVI. Lajos lényegében kettős célt tűzött ki a folyamatban lévő megbeszélések elé: az ország képviselői természetesen segíteni fogják és tanácsokkal látják el királyukat, de azt is remélte, hogy lehetősége nyílik megismerni alattvalói kritikáit és vágyait, éljenek vidéken vagy városban, legyenek gazdagok vagy szegények. Tehát minden választási gyűlésnek az a feladata, hogy összegyűjtse az alattvalók elvárásait és sérelmeit, azaz mint egyfajta jegyzőkönyv képezze részét a törvényes választási eljárás menetének.

Ez azonban nem jelentett érdemi újítást, hiszen ilyen jellegű füzeteket már korábban is használtak az egyes kormánysszervekhez beérkezett petíciók összegzésekor. E beadványok elnevezése változó: gyakran hívják Panaszfüzeteknek, viselik a Kívánság-, intelem- és panaszfüzetek elnevezést, sőt egyszerűen Kívánságok és kérelmek címen

is megjelentek, mintegy a választók reményeire, kritikáira helyezve a hangsúlyt. A füzetek felépítése ugyancsak változatos. Némelyek általános észrevételekkel kezdődnek, majd témakörökre tagolódnak, másokban elkülönítik a panaszokat és a kívánságokat, megint másutt különbséget tesznek általános jellegű panaszok és személyes javaslatok között.

Számos füzet létezik, hisz általában mindegyik rend elkészítette a sajátját, és a három rend közös füzetét is elfogadták. Ráadásul, ha a bírósági kerületekben a nemesség számára a szavazás közvetlenül zajlott le, akkor ott csak egy füzetet készítettek, nem így a másik két rend esetében. A papság körében a szerzetesi közösségek, káptalanok, kiváltság nélküli egyháziak beadványokat szerkesztettek, amelyeket a képviselők vagy megbízottaik a körzeti gyűlés elé vittek, ahol együtt ülészttek a plébánosokkal és a felső papság tagjaival abból a célból, hogy elkészítsék a papság közös füzetét, továbbá megválasszák a Rendi Gyűlésbe küldendő képviselőiket. A harmadik rend esetében a rendszer még összetettebb volt. Vidéken minden egyházmegye szerkesztett egy-egy füzetet, amely a kerületi gyűlésen csatoltatott a többi egyházmegye beadványaihoz azért, hogy részévé váljék a harmadik rend füzetének. A városban a testületek, a szabad mesterségek a városnegyedek füzeteit összegyűjtötték és egy városi füzetet készítettek, amely aztán a kerületi gyűlésen a többi városéval együtt alkotta a harmadik rend közös füzetét.

A választási szisztéma bonyolultságát mutatja, hogy ezeket a füzeteket általában egy bizottság szerkesztette, amely egyúttal tervezet is készített s ezt a gyűlésen felolvasták, megvitatták. Olykor a konzultáció igen kiterjedt volt. Párizsban például azt látjuk: a polgármester arra kéri a főváros lakosságát, hogy helyezze el észrevételeit a városházán lévő urnában.

Egyfajta politikai manipuláció természetesen érvényesült a füzetek szerkesztésekor. Az egyházmegye urai (nemesek vagy jómódú polgárok) majd minden esetben megpróbálták irányítani a parasztok szavazatát, befolyásolni kívánságaikat. A városok körzeti gyűlésein a polgárok számos esetben arra törekedtek, hogy megfélemlítsék a vidék küldötteit, akik egyébként részben kellő politikai intelligencia hiányában, részben pedig igen szerény anyagi lehetőségeik révén ugyancsak nehéz helyzetben

voltak. Nem véletlen az sem, hogy az egyházmegyék képviselői a gúnyolódásoktól tartva inkább csöndben maradtak és gyakran hagyták a kerületi füzetek szerkesztőinek – a törvény embereinek, városi köztisztviselőknak, nagykereskedőknek vagy orvosoknak –, hogy tompítsák a parasztok által az urak ellen felvetett panaszok élet. A gyűlések berkeiben jól érzékelhető belső feszültségekhez jelentős külső hatások kapcsolódtak. Pamfletek özöne (több mint 5000) árasztotta el a választókat, akik ezeket gyakran vázlatként vagy „mankóul” használták a füzetek szerkesztésekor. Végül ne feledjük: a panaszfüzetek az elmúlt időszak rossz termésétől elválaszthatatlan éhség motiválta gyűlölet lenyomatait is!

Ezek a füzetek különböznek aszerint, hogy melyik gyűlés alkotta, hisz egy vidéki egyházmegye, egy városi szervezet vagy egy körzeti gyűlés törekvései értelemszerűen nem lehettek azonosak, no és hogy melyik rend szerkesztette; ebből adódik a tartalom végtelen gazdagsága. Ezért lehetetlen e rövid válogatás keretében jelezni minden követelést és a javasolt megoldási módozatokat. Így a bemutatásra kerülő rövid részletek, amelyek az 1789 *Franciaországa a panaszfüzetek nyomán (La France de 1789 d'après les cahiers de doléances, Paris, Archives Nationales, 1978)* című forráskiadványból fordítottak, csupán e sokszínűség mozaikszerű érzékeltetésére hivatottak. Ám olvasásuk közben nemcsak 1789 Franciaországának számtalan problémájáról kapunk bizonyos képet, hanem szembetűnővé válik néhány állandóan visszatérő gondolkör is.

Ami mindenképp meglepő ezekben az írásokban, az a franciák hűsége, ragaszkodása a monarchiához, az uralkodó személyéhez. Igaz, alkotmányosságot követelnek, a bajokért viszont kizárólag a minisztereket teszik felelőssé. Az állam szerepét a nép és a hatalom közötti kapocsként fogják fel, miközben nincs egységes vélemény a gyűléseken történő szavazás mikéntjéről. A polgárság a nemzeten belüli helyének elismeréséhez a személyenkénti szavazás bevezetésével akar eljutni akkor, amikor a papság és a nemeség alapvetően a rendenkénti szavazáshoz ragaszkodik.

Egy másik tényező, amely lelkesíti a füzetek szerkesztőit, a személyes szabadságvágy; ennek megtestesülése pedig az Emberi jogok kinyilatkoz-

tatása lenne. A füzetek többsége az emberi méltóság tiszteletének nevében követel igazságosabb, humánusabb és a polgár értékrendjét mintaként tekintő igazságszolgáltatást.

Szembetűnő viszont a privilégizáltak és a harmadik rend nézetkülönbsége a pénzügyi kérdések terén. Noha mindenki egyetért abban, hogy az összetett adózási rendszer egyszerűsítendő, csak néhány nemes és pap fogadja el – gyakran kényszeredetten – pénzügyi előjogaik esetleges eltörlését. A harmadik rend viszont egyértelmű közteherviselést követel. Az előjogokkal nem rendelkezők egységes véleménye gazdasági téren is megfigyelhető akkor, amikor Franciaország belső vámsorompói és a közvetett adók eltörlése mellett törnek lándzsát, hangsúlyozva például a gabona szabad forgalmának szükségességét.

Az önálló mesterségek és a nagy testületek nem kívánnak eltűnni, sőt a harmadik rend nem egyszer követeli régi céheinek visszaállítását. Ebből adódik, hogy az általános érvényű követelésekhez minden társadalmi csoport hozzáteszi önön elképzeléseit, ami néha a saját renden kívüli kapcsolatok felvételéhez vezet. Nem találunk-e néhány kismenest, amint követeli, hogy nemesként is munkával tarthassa el magát?! Nem alapvető követelése-e a harmadik rendnek a hivatalviselés joga?! Nem azonosul-e az alsó papság a parasztsággal akkor, amikor rámutat az egyházmegegyék urainak gazdagságára és zsarnokságára?!

A panaszfüzetek persze már csak „hivatalos” jellegük miatt sem tekinthetők a Rendi Gyűlés összehívását közvetlenül megelőző időszak Franciaországának tökéletes tükörképéül, hisz jónéhány exponált személy kimaradt a szerkesztésből, és nem vonatkoztathatunk el a szerkesztőkre gyakorolt burkolt vagy nyílt politikai nyomástól sem, noha a szövegek tökéletesen visszaadják a választások politikai légkörét.

Az a néhány hónap tehát, amely a Rendi Gyűlés összehívásának királyi határozata és a Gyűlés első ülése között eltelt, kiváltképp mozgalmas időszak volt Franciaország történetében. Az uralkodónak azon óhaja, hogy a választók képviselői a panaszfüzetek révén a közvélemény szócsövei legyenek mindenestre lehetővé teszi számunkra, hogy

bemutassuk azt a gondolkodásmódot, azokat a törekvéseket, amelyek olyannyira jellemzték Franciaországot a forradalom előestéjén.¹

Ahol szükségét láttuk, az eredeti szöveg elé rövid magyarázatot illesztettünk, minden esetben eltérő betűtípussal és zárójelben.

IDŐRENDI MUTATÓ

1787. április 8. Charles Calonne pénzügyi főfelügyelő menesztése: utóda Loménie de Brienne
1787. november 19. Elfogadják a protestánsok jogait biztosító ediktumot
1788. július 5. Tanácsi határozat a Rendi Gyűlés összehívása gondolatának elfogadásáról
1788. július 21. A vizille-i gyűlés megtagadja az adófizetést mindaddig, amíg a Rendi Gyűlés össze nem ül
1788. augusztus 8. Lomenie de Brienne 1789. május 1-ére hirdeti ki a Rendi Gyűlés megnyitását
1788. augusztus 16. Az állam felfüggeszti a kölcsönök visszafizetését
1788. augusztus 26. Lomenie de Brienne távozása után Jacques Neckert visszahívják és kinevezik pénzügyi főfelügyelővé valamint államminiszterré
1788. október 5. XVI. Lajos ismerteti az Előkelők Gyűlésén a Rendi Gyűlés összehívásának módját
1788. december 27. Necker jelentése XVI. Lajosnak, amelyben javasolja a harmadik rend küldötteinek létszámbeli megduplázását és a bírósági körzetekként történő választásokat
1789. január 24. XVI. Lajos levelei a Rendi Gyűlés összehívásáról és a választások szabályozásáról. Minden választói gyűlésnek panaszfüzetet kell szerkesztenie

¹ A panszfüzetek jelentőségére vonatkozóan lásd Vadász Sándor: *Emberek és eszmék a francia forradalomban 1789–1799*, Bp. 1989. 102–111. l.

1789. február-április A panaszfüzetek szerkesztése

1789. május 5. A Rendi Gyűlés ünepélyes megnyitása Versailles-ban

1789. június 17. A harmadik rend Sièyes javaslatára Nemzetgyűlésnek nyilvánítja magát

1789. június 20. Labdaházi eskü

1789. július 9. A Gyűlés Alkotmányozó Nemzetgyűléssé nyilvánítja magát

RÖVIDÍTÉSEK

én.	év nélkül
hn.	hely nélkül
k.	kézirat
l.	levél
ny.	nyomtatásban megjelent szöveg
sk.	aláírt dokumentum